

תוכן העניינים

מבוא	3
שיטת מחקר	4
פרק א'. מ"שוט האלוהים" ל"אדם החולה של אירופה": היחסים בין המערב הנוצרי לבין האימפריה העות'מאנית מהמאה השש-עשרה עד המאה התשע-עשרה.....	5
פרק ב. חדירת מדינות המערב לתחומי האימפריה העות'מאנית	12
פרק ג'. הקהילה הנוצרית בארץ ישראל ותמורות בחייה בעקבות חדירת מדינות אירופאיות לאימפריה העות'מאנית	17
סיכום	26
ביבליוגרפיה.....	29

מבוא

למן מסעי הצלב לא הייתה למעשה כל מעורבות אירופאית, מדינית או צבאית, בארץ ישראל. בעוד שבאירופה חלו שינויים מרחיקי לכת בתקופה שבין עידן מסעי הצלב לבין המאה התשע-עשרה, ארץ ישראל נותרה קפואה על שמריה. שינויים אלו באו לידי ביטוי בהפחתת שליטתה המוחלטת של הכנסייה הקתולית על קביעת סדרי החיים בד בבד עם הרנסאנס, הרפורמציה, גילוי העולם החדש, הכיבושים הקולוניאליים, התפתחות הסחר הימי, פתיחות יתר לפלורליזם וראשיתה של מהפכה תרבותית ותעשייתית. אירופה פנתה לנתיב של קדמה וחדשנות וליתר חופש מחשבה ויצירה. היחלשות האימפריה העות'מאנית לנוכח התחזקות מעצמות אירופה הביאה לתלות האימפריה בהן ולנחיצות מעורבותן בלבנט. במאה התשע-עשרה התחוללו באימפריה העות'מאנית וביחסיה עם צדינות אירופה תמורות אשר ראוי לבחון את מידת השפעתן על אופייה של ארץ ישראל. הבנת תמורות אלה תסייע לקבוע עד כמה הן תרמו לשינויים דתיים בארץ ישראל.

נושאת דגל ההשפעה והמעורבות האירופאית במתרחש בלבנט הייתה צרפת, כמי שהייתה בעלת הפרוטקטורט על הקתולים בהתאם להסכמים הפוליטיים בינה לבין העות'מאנים, שהתבטאו במסחר בערי החוף, מלבנון עד מצרים, וכן בגיבוי פוליטי וביחזוק ענפי כלכלה וחקלאות שונים וכן ענפי ייצוא בתיווך צרפתי מארץ ישראל לאירופה. צרפתים התיישבו בעכו וברמלה על מנת לטפל בסחר הכותנה ובייצואה, וכן בערי נמל שונות בלבנון ובמצרים. בחלב ישבו סוחרים אנגליים וההשפעה האירופאית ניכרה בכל התחומים. ניכר בעליל כי ציוויליזציה חזקה ומתקדמת, אשר בסיסה במערב אירופה, הלכה והתבססה באזור והפכה לדומיננטית יותר ויותר.

ארץ ישראל, הנתונה בשולי האימפריה, בלבנט, נדחקה לשולי התהליכים המכוננים בשלהי המאה השמונה-עשרה עד ראשית המאה התשע עשרה. גם מסע נפוליאון בשנים 1798-1799 היווה למזרח, שהיה מנותק מהתהליכים המעצבים באירופה, מאורע יוצא דופן מעצם היותו כיבוש אירופאי ראשון מאז מסעי הצלב. המסע, שנועד להעצים את האינטרס הצרפתי במזרח מעבר לעניין הדתי, תוך ביצור מעמדה של צרפת במצרים וניסיון לחסום את הנתיבים הבריטיים להודו, לא שינה תהליכים בארץ ישראל מן הקצה אל הקצה, ועם שוך הקרבות שבו יחסי האימפריה העות'מאנית וצרפת למסלולם התקין. המסע היה ביטוי חד פעמי וקצר מועד למעורבות ראשונית של מדינה אירופאית שכלל לא היה בה היבט דתי, תוך זלזול מופגן בכס הקדוש וכהמשך למדיניות הצרפתית האנטי-דתית למן ימי המהפכה, מתוך כוונה ברורה לחולל שינוי מדיני ומסחרי במרחב, להעצים את שליטת צרפת על חשבונה של בריטניה ובתוך כך לאותת לרוסיה על כוונותיה. אך למרות זאת, מסעו של נפוליאון הוביל לשינוי תודעתי עצום שעורר המאמינים הנוצריים באירופה. כעת, אחרי מאות שנים, ניתן לשוב לארץ הקדושה ולאחוז שוב במקומות הקדושים לנצרות. הנוכחות הנוצרית בשלושת העשורים שלאחר המסע התבססה על קהילות אורתודוקסיות ובראשן היוונים, ועל נוכחות קתולית פרנציסקנית וכרמליתית מצומצמת ונקודתית.

כיבוש ארץ ישראל ב-1831 בידי מוחמד עלי והנהגת משטר מנהלי ריכוזי במקום השלטון העות'מאני היה אירוע מכונן אשר זעזע את אמות הספים של המשטר והציב מראה אל מול מצבו המתפורר. מוחמד עלי, מושל מצרים מ-1805, ביצר בה את עמדותיו והפך לשליט עצמאי בפועל שצבר עוצמה והפך את ארצו לישות אזורית בעלת משקל. בשלושת העשורים הראשונים של המאה הוא סייע לסולטאן העות'מאני במאבקו בתנועת הוואאבים ובניסיונותיו הכושלים לדכא את מרידת היוונים. מוחמד עלי, שביקש להרחיב את תחומי שלטונו גם לסוריה

הגדולה בהיותה מקור למשאבים לצורך מימון מדינתו המודרנית, נאחז בסירובו של הסולטאן מחמוד השני (-1839) לממש את הבטחתו ולהעניק לו מרחב זה ופולש לארץ ישראל בסתיו 1831. בעשור של השלטון המצרי הונהגו בארץ ישראל רפורמות חסרות תקדים אשר דרכן ניסה מוחמד עלי להפוכה לארץ מודרנית במובן שלטוני, כלכלי וביטחוני. השלטון המצרי, שזכה לסיועה של צרפת, הדיר שינה מעיני יריבתה בריטניה. ארץ ישראל הפכה לזירת מעורבות ולבמה לקונפליקטים פוליטיים, עד שבסופו של העשור התארגנה קואליציה אירופאית על מנת להוציא את המצרים מהארץ ולהשיב את הסדר הישן על כנו.

עם שובם של העות'מאנים לארץ בתום העידן המצרי הם לא יכלו להתעלם מהמראה שהציבו המצרים אל מול פניהם, מראה שהביאה אותם להכרה בדבר הנחיצות ברפורמות ובשינויים מפליגים אם ברצונם להוסיף ולקיים את שלטונם בארץ הקודש. לפיכך הם יישמו רפורמות דומות לאלו שהנהיגו המצרים ופתחו בכך את שערי הארץ להשפעה אירופאית גוברת. החל תהליך כניסת מדינות אירופה, וההשפעה הנוצרית המערבית גברה בדמות כניסת המעצמות הזרות ומעורבותן בנעשה כאן. יש הרואים בעשור זה ראשיתה של העת החדשה בארץ ישראל. שאלת המחקר שעומדת במרכז עבודה זו היא "לא לה שנינויים דתיים גרמה התערבותן של מדינות המערב בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית?" מכיוון שהמדינות המערביות שפעלו בארץ ישראל בתקופה העות'מאנית היו מדינות נוצריות שתמכו באוכלוסייה ובמוסדות נוצריים, תתמקד העבודה בשינויים שהתרחשו בדת זו.

שיטת מחקר

שיטת המחקר המקובלת בעבודה זו היא השיטה האיכותנית. חוקרים איכותניים מחפשים אחרי תשובות לשאלות כיצד הניסיון החברתי נוצר ומקבל את משמעותו, בניגוד לחוקרים הכמותיים אשר מדגישים את המדידה והניתוח של יחסים סיבתיים בין משתנים, ולא של תהליכים.¹ שקדי מוסיף וגורס כי "המחקר האיכותני מבקש לרדת לעומק של עולם נחקריו ולחשוף את המשמעות שמאחורי המילים והסיפורים שלהם. המחקר האיכותני מבוסס על ההנחה כי תופעות חיייהם של בני אדם והתנסותם, יוצגו באופן הטוב ביותר בסיפורים ובדרך נרטיבית-מילולית".² יתירה מזו, ניתוח איכותני רואה את העולם כמורכב ובעל קשרים הדדיים ומייחס חשיבות מרובה לתנאים ההיסטוריים שבעטיים אירועים מתרחשים, ולכן אי אפשר להבין תופעה מחוץ להקשרי הזמן והמכלול שבו היא מתרחשת.³ בנוסף, ניתוח היסטורי המשתמש בגישה השוואתית חייב להתבסס על השוואה א-סינכרונית, וזאת כדי שניתן יהיה להבין ולזהות את המקור לתופעה.⁴

חשוב לציין, כי טיבו האיכותני של המחקר מעיד על העובדה כי לא קיימת תצפית אובייקטיבית כלפי מושא המחקר; כל תצפית מזוקקת דרך העדשות של שפה, מגדר, מעמד חברתי, גזע ואתניות. למעשה, כל תצפית

¹ N. K. Denzin and Y. S. Lincoln, "Introduction: Entering the Field of Qualitative Research," in N. K. Denzin and Y. S. Lincoln (eds.), *Strategies of Qualitative Inquiry* (Thousand Oaks: Sage Publications, 1998), p. 3.

² א' שקדי, *מילים המנסות לגעת מחקר איכותני: תיאוריה ויישום* (תל אביב: הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, 2003), עמ' 13.

³ שם, עמ' 13.

⁴ M. Dogan and D. Pelassy, *How to Compare Nations: Strategies in Comparative Politics* (New Jersey: Chatham House Publishers, 1990), p. 24.